

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TINGLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Abdugʻaniyeva Mavjuda Akram qizi

Navoiy Davlat Pedagogika instituti 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada insonning muhim sezgi organlaridan biri sanalgan tinglash qobiliyati va uning inson hayotining turli davrlarida, xususan, maktabgacha yosh davridagi rivojlanishi, takomillashish bosqichlari asoslar orqali oʻrganilib chiqildi. Insonning eshitish organlarida yuzaga keladigan jiddiy muammolar va ularning inson ongiga, fikrlash sistemasiga, yosh xususiyatlariga qay darajada taʼsir qila olishi koʻrib chiqildi, kerakli adabiyotlar ilova qilinib oʻtildi.

Kalit soʻzlar: Eshitish sistemasi, quloq ichki tuzilishi, bolalarda eshitish, eshitishdagi muammolar, tinglash qobiliyati, tezkor tinglash, sezgi organlari, fikrlash sistemasi, yosh xususiyatlari, taʼsir va boshqalar.

ABSTRACT

In the article, the ability to listen, which is considered one of the important sensory organs of a person, and the stages of its development and improvement during a person's life were studied through the basics. The serious problems that arise in the hearing organs of a person and how they can affect the human mind, thinking system, and age characteristics were considered, and the necessary literature was attached.

Keywords: Auditory system, internal structure of the ear, hearing in children, hearing problems, listening ability, quick listening, sensory organs, thinking system, age characteristics, influence and others.

KIRISH

Insoniyatni tashqi muhit bilan bogʻlaydigan, ijtimoiy hayotga jalb qiladigan va uning yashashi uchun eng muhim qonuniyatlardan biri, insonlarning sezgi organlari orqali taʼsirlarni qabul qilib, bosh miya katta yarimsharlari va miya qismlari orqali yaʼni markaziy nerv sistemasini orqali taʼsirga javob qaytarish reaksiyasidir. Insonda qancha miqdorda va qay turdagi sezgilar mavjud ekanligi bizga yaxshi maʼlum va shu sababdan bu toʻgʻrisida toʻxtalib oʻtirmaymiz, ammo bu sezgilarning tanamizda amalga oshiradigan harakati va bajaradigan vazifasi biz uchun oʻta muhim va bugun biz ushbu maqolada bularga birma-bir toʻxtalib oʻtamiz. Xususan, eng muhim sezgi

organi sanalgan eshitish tizimi, uning yoshga doir xususiyatlari, uchrashi mumkin bo'lgan kasalliklar bular jumlasidandir.

ASOSIY QISM

Tinglash nutq faoliyatining retseptiv asosiy qismi sanalib, uning yordamida eshitish analizatorining ishlashi yordamida nutq xabari qabul qilinadi va keyinchalik axborotni qayta ishlash jarayoni amalga oshiriladi. Tinglashning maqsadi faoliyat mavzusida amalga oshiriladi va semantik aloqalarni aniqlash, so'zlovchi tomonidan ishlab chiqarilgan quloq orqali qabul qilingan nutq xabarini tushunish, bu fikrni anglash va tiklashdan iborat." Faoliyat turi sifatida tinglash maktabgacha yoshdagi bolaning ta'lim va bilim faoliyatida muhim o'rin tutadi. Axborotni boyitish, madaniy darajani oshirish uchun axborot olish manbai bo'lib xizmat qiladi; estetik va madaniy ehtiyojlarni qondirish vositasi, shuningdek, tartibga solish vazifasini bajaradi, chunki tinglash jarayonida olingan ko'rsatmalar inson harakatlarini aniqlaydi. Eshitish-maktabga kiradigan bolalar uchun muhim nutq faoliyati, chunki uyushgan faoliyatning katta qismi axborot orqali tushuniladi. Maktabgacha ta'lim dasturlarining tahlili shuni ko'rsatdiki, ular nutq faoliyatida bolalarning nutq qobiliyatlari uchun maxsus ta'lim bermaydilar. Ko'pincha, bolalarning ta'lim faoliyati uchun nutq tayyorgarligini shakllantirish bo'yicha ishlar til birliklarini (nutq madaniyati, lug'at ishi, nutqning grammatik tuzilishi), ushbu til birliklari bilan ishlash usullarini o'rganishga qaratilgan. Hech bir dasturda nutq faoliyatining barcha tarkibiy qismlari (tinglash) bo'yicha ishlarning mazmunini tizimli ravishda ifodalash mumkin emas. Ko'pgina dasturlar og'zaki nutq (tinglash) yozma nutqni (o'qish va yozish) assimilyatsiya qilish uchun asos bo'lib xizmat qilmasligini hisobga olmagan holda, o'qish va yozishni o'rganish uchun nutq tayyorligini birlashtiradi. Ushbu vazifalar boshqa faoliyat turlarida yordamchi, yordamchi sifatida amalga oshiriladi, bu bizni tinglash kabi bunday nutq faoliyatiga yanada ko'proq e'tibor berishga majbur qiladi. Tinglashni o'rganish jarayoni turli usullar bilan amalga oshiriladi. Bolalarni tinglashga o'rgatishda og'zaki usul (suhbat) faol ishlatiladi. Suhbat-bu ma'lumot emas, balki yangi materialni tushunish uchun ishning savol-javob usuli. Shunday qilib, suhbatda quyidagi jarayonlar amalga oshiriladi: gapirish uchun eshitish, tushunish uchun eshitish. Qo'llab-quvvatlash bosqichida tushunish uchun eshitishni o'rnatish amalga oshirishda tushuntirish savollar ishlatiladi, va sharhlab bosqichida-parafraz, qaysi nuqtai uning nuqtasi (to'g'ri tushundim.... Boshqacha aytganda..., Deb o'ylayman...) Parafraz, tushuntirish masalalari bilan birga, o'zaro tushunishga erishish uchun bir usuldir. Suhbatlarning muvaffaqiyati asosan savollarning to'g'riligiga bog'liq. Savollar barcha bolalarga o'qituvchi tomonidan beriladi, shuning uchun barcha bolalar javob berishga tayyor. Savollarni qabul qilishdan tashqari, suhbatda bolalarning javoblari va fikrlarini muhokama qilish mumkin. Eshitishni o'rgatishning

muhim usuli-bu hikoya. Ushbu usul bolalarning savollariga javob bermaydigan materialning ogʻzaki tushuntirish ekspozitsiyasini oʻz ichiga oladi”.¹

YAKUNIY NATIJALAR QISMI

Eshitish qobiliyati bu zarur sherikning biz tomonga yoʻnaltirilgan pozitsiyasini toʻgʻri tushunishdir. Eshitish qobiliyati ham boshqa sezgi organlariga oʻxshab insonning juda kichik, yaʼni ona qornida homilalik davridan boshlab rivojlanadi va insonning yosh xususiyatlariga qarab oʻzgarib, takomillashib boradi. Tugʻilgandan boshlab koʻpchilik bolalar tovushlarni anglaydilar va eshitadilar. Darhaqiqat, ular bu tovushlarni tugʻilishidan oldin sezishni boshlaydi. Bolaning qulogʻi biz yuqorida taʼkidlab oʻtganimizdek, juda erta davrlardan homiladorlikning 25 haftaligidayoq toʻliq rivojlangan boʻladi. Garchi bola tugʻilish paytidan boshlab yetuk eshitish qobiliyatiga ega boʻlsa-da, uning 100 foiz boʻlishi uchun biroz vaqt zarur. Baʼzan amniotik suyuqlik ichkarida qolishi mumkin va uni singdirish uchun bir necha kun kerak boʻladi. Shu sababli ham bola dunyoga kelganida odatda birinchi oydayoq bolalar eshitish uchun sinovdan oʻtkaziladi. Agar bolaning eshitishida hech qanday nuqson boʻlmasa unga gapirganingizda bola koʻzlarini sizning ovozingiz kelgan tomonga qarab siljitadi, u inson ovozini boshqa har qanday tovushdan ajratib oladi va bilib oladi. Statistik maʼlumotlarga qaraganda bola 4 haftalik boʻlganida atrofdagilarni oʻziga jalb qilish va muloqotni amalga oshirish uchun “yolgʻon yigʻi” ni amalga oshiradi va bu orqali oʻziga eʼtiborni talab qila boshlaydi. Bola 6 haftalik boʻlganida koʻrish va eshitish tizimini muofiqlashtira oladi va yaqinlarini tanib, ovoz kelgan tomonga bosh va koʻz harakatlari orqali, soda mimikalar orqali javob qaytara boshlaydi. Bola yoshligidan yaʼni chaqaloqlik davridan unda biror bir kasallik aniqlanmasa, demak u sogʻlom va uning eshitishida muammo boʻlmaydi. Bu orqali esa oʻz-oʻzidan bolada miya faoliyatida, fikrlash jarayonlarida muammo yuzaga kelmasligining asosi boʻlib xizmat qiladi. Chunki, tashqi muhitni toʻlaqonli anglab olgan bola, eshita olgan, koʻra olgan, atrofni his qila olgan bola bu taʼsirlarga javob qaytarishni biladi va oʻz-oʻzidan tafakkurini shakllantira oladi.

XULOSA

Ushbu maqolada biz tinglash va eshitish organlari va ularning faoliyati bola tafakkuriga qanday taʼsir qilishini koʻrib chiqdik. Bolaning kichik yoshidan, xususan, maktabgacha yosh davri barcha organlari salomatligi va ularning muofiq tarzda faoliyati uchun eng muhim yosh davrlaridan biri ekanligiga guvoh boʻldik. Ilova sifatida shuni qoʻshimcha qilishimiz mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatni, tinglashni, xotirani yanada mustahkamlashda pedagogik bir qancha usul, uslub, metodikalar mavjud. Ulardan biri tinglash qobiliyatini shakllantirishda

¹ <https://newjournal.org/index.php/new/article/view/1559/1402>

musiqadan, ovozi dialoglardan, multipanoramalardan foydalanishdir. Bu usul orqali ham tinglash ham fikrlash ham mantiqiy qobiliyatlarni rivojlantirishga erishish mumkin. Pedagog-tarbiyachi ish jarayonida qanchalik izlanuvchan bo'lsa, maktabgacha ta'lim o'quvchi bolalari uchun shunchalik o'quv-mashg'ulot darslari qiziqarli va albatta, foydali bo'ladi. Ammo bu jarayon faqatgina tarbiyachi va o'quvchi o'rtasida emas, balki ota-ona-tarbiyachi-o'quvchi bo'g'inlari uzliksiz ishlaganida samarali yechim beradi. Shunday ekan farzandlarimiz sog'lom tanali va fikrli bo'lishi, ularning har jihatdan mukammal, yetuk, komil inson bo'lib yetishishlari uchun har birimiz mas'uliyatli holda birgalikda harakat qilishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Maktabgacha ta'lim muassasasida pedagogik kengash. V.Belaya. –M., 2009.
2. Edited by J. Schriewer (Comparative estudies series; Volume 10). Discourse Formation in Comparative Education Frankfurt am Main; Berlin; New York; Oxford: Lang, 2000.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq faoliyati turi sifatida tinglashni o'rganish-Sariqboyeva Zulfiya-ilmiy maqola. Manba: <https://newjournal.org/index.php/new>.
4. https://science.iedu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6488.
5. <https://interscience.uz/index.php/zamonaviy-fan-va-talim-tarbiya-m/>.